

Artur KONAN DOÝL

Detektiw eserleri

BOSKOM II JÜLGESİNİN SYRY

Gadyrly okyjylar!

«Dünýä edebiýaty» žurnaly daşary ýurt edebiýatynyň nusgawy eserlerini terjime edip, öz sahypalarynda ýerleşdireninde, ol eserleriň žanr köpdürlüligine hem uly üns berýär. Şu asylly däbe eýerip, žurnalda realistik, pelsepewi, gülküli, pajygaly, hyýaly we beýleki žanrdaky hekaýadyr powestler, nowelladyr romanlar yzygiderli çap edilýär. Talapkär okyjylarymyzda edebiýatyň detektiw žanryndaky eserler hem gyzyklanma döreder diýip pikir edýäris.

Žurnalyň täze bölümçe arkaly detektiw häsiýetli ululy-kiçili eserleri hem çap edip durmagy göz önüne tutýar.

Edebiýatyň bu žanrynda döredilen nusgawy eserleri žurnalda çap etmekligi ezber jenaýat agtaryjysy Şerlok Holmsuň we onuň wepaly dosty Watsonyň dartgynly başdan geçirmeleri hakyndaky meşhur eserden başlamagy makul bildik.

Bir gün ir säher aýalym ikimiz ertirlik edinip otyrak, hyzmatkär zenan Şerlok Holmsdan gelen telegrammany gowşurdy. Onda şeýle diýilýärdi: «Iki günlük wagt tapyp bilmezmiň? Boskom jülgesinde ýüze çykan pajygaly waka zerarly meni Angliýanyň günbataryna çagyýarlar. Ýoldaş bolsaň hoşal bordum. Ol ýeriň tebigaty, howasy ajaýyp. Paddingtonda 11:15-de ýola çykarys».

— Gidýäňmi? — diýip, aýalym mylaýymlyk bilen sorady.

— Bilmedim-dä. Häzir nähoşlarym-a kân...

— Olara Anstruzer sereder-dä. Soňky wagtlar gaty ýadaw görünüň. Gezelenç etseň birmeme göwnüň-ä açylar... Onsoňam... Şerlok Holmsuň derňeýän işleri bilen biçak gyzygyň ahyry...

Owganystandaky harby durmuşyň özüme beren peşgeşiniň biri — meniň çakgan hem tejribeli syýahatçy bolmagymdan ybaratdy. Ýörişe almaly zatlarym azowlakdy, şonuň üçinem köp wagt ýitirmezden olary goşhaltama salyşdyrdym-da, haýal etmän Paddington demir ýol menziline eňdim.

Şerlok Holms eýýäm platformaň ugrunda gezmeläp ýördi. Egnine geýen kül reňk ýol geýimi, mawut papagy onuň arrykdan uzyn keşbine has-da gelşik berýärdi.

— Geleniň gaty gowy boldy, Watson — diýip, ol meni gadyrly garşylady. — Jan ynanyşan dostum ýanymda mahaly, özümi düýbünden başgaça duýýan. Çakym çak bolsa, ýerli polisiýa ýa düýbünden işlänok, ýa-da ýalňyş ýoldan baryar. Sen burçdan iki orun eýele, men petekleri alyp geleýin.

Biz küpede oňat ýerleşdik. Holms getiren gazetleri-ne göz gezdirip başlady. Ol käte-käte gazetlerden başy-ny galdyryp, bir zatlar belleşdirýärdi, käte bolsa pikire çümýärdi. Şo gidip barşymyza Redine ýetdik. Ahyrsoňy ol kagyzlaryň hemmesini jemleşdirip togalady-da, ýo-kardaky goşhaltalaryň duran ýerine oklady. Soň bolsa:

— Sen bu pajygaly waka barada hiç zat eşitmediň-mi? — diýip sorady.

— Hiç zat. Gazete seretmänime ençeme wagt boldy.

— Ýagdaýlar bilen içginräk tanyşmak üçin göz gez-dirip çykdyň welin, London metbugaty kän bir haba-ram çap etmändir. Bu ýeňil hem bolsa çözgüdi kyn işle-riň ýene biri öýdýän.

— Aýdýanlaryň, birhili, gümürtik-le.

— Ýöne bu hakykat-da. Çylşyrymly görünýän işle-riň açaryny tapmak galapyn aňsat bolýar. Jenaýat näçe ýönekeý görünse, hakykaty anyklamak şonça-da kyn-dyr. Gepiň gysgasy, günä öldürileniň ogluna ýöňkelyä.

— Diýmek, ol öldürilipdir-dä?

— Şeýle çaklanylýar. Men iş bilen doly tanyşýan-çam, bellibir zat diýip biljek däl. Ýöne meseläniň ne-neň-niçikdigi hakynda birki agyz söz aýdaýyn.

Boskom jülgesi — bu Hirfordşirde, Rossuň golaýyn-daky bir obaçylyk. Şo etrabyň in uly ýer eýesi mister Jon Tener. Ol Awstraliýada girdeji tolap, birnäçe ýyl-dan soň, ýurduna gaýdyp gelýär. Ol öz fermalarynyň birini — Hazerleýi mister Çarlz Makkarti diýilýäne kä-rendesine berýär. Ol hem awstraliýaly. Olar köne tanyş-lar eken, şol sebäpli-de täze ýurda göçüp gelensoňlar, biri-birine golaý oturandyklary üçin, geň galyp oturasy iş ýok. Tener gurplurak, şo sebäpdenem Makkarti onuň kireý müşderisi bolup galýar, görnüşine görä olar dos-tana gatnaşyklaryny bozmadyk bolarly. Makkartiniň on sekiz ýaşly ogly, Teneriň bolsa şol ýaşlardaky ýeke-täk gyzy bar. Gojalaryň ikisiniň-de aýallary aradan çykan. Olar, aňlaýşymça, inlis maşgalalary bilen tanyşmak-

dan, gatnaşmakdan özlerini çekeräk tutup, ýalňyzlyk-da ömür süren bolmaly. Ataly-ogul Makkartiler sporty söýýän eken, çünki golaý-goltumda bäsleşik, çapyşyk bar bolsa, köplenç gatnaşypdyrlar. Makkartileriň bary-ýogy iki hyzmatkäri bar. Tenerleriň hojalygy has uly bolansoň, olaryň azyndan baş-alty sany hyzmatkäri bar. Bu maşgalalar barada bilýänlerimiň hemmesi şular. In-di ýüze çykan pajygaly waka barada aýdyp bereýin.

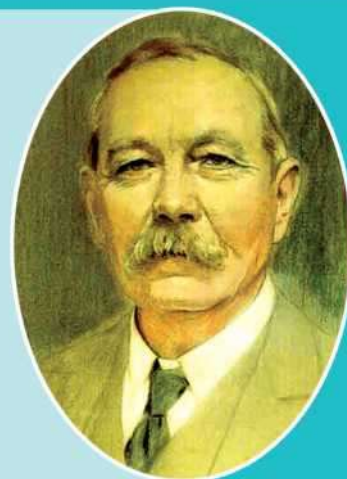
Üçünji iýunda, ýagny geçen duşenbe gündiz sagat üçde Makkarti Hazerleýdäki öýünden çykyp, Boskom jülgesine tarap ýola düşýär. Bu Boskom düzlüğinden akyp geçýän çeşmäň daşgynlaryndan emele geläýen bir köljagaz. Şol gün ir bilen Makkarti Rossa baryp gaý-dypdyr hem-de hyzmatkärine howlугýandygyny, sagat gündiz üçde zerur bir duşuşygynyň barlygyny aýdyp-dyr. Şo duşuşykdan soň hem, ol dolanyp gelmändir.

Hazerleý fermasy bilen Boskom jülgesiniň arasy çär-ýek mil çemesi bar. Makkartiniň şol ýere barýanyny iki adam görüpdür. Birinjisi kempir — onuň ady gazetlerde ýazylmandyr, ikinjisi mister Teneriň tokaýçysy Wilýam Krawder. Şaýatlaryň ikisi hem mister Makkarti ýeke gidip barýardy diýip güwälik beripdir. Tokaýçy mister Makkarti bilen sataşanyndan sähel soňrak onuň ogly Jeýms Makkartini hem görenligini aýdýar. Onuň sözle-rine görä, ýigidiň elinde tüpeň hem bar eken. Tokaýçy onuň hem atasynyň yzyndan gidendigini tassyklaýar. Bu duşuşyk tokaýçynyň ýadyndan hem çykan eken, emma ikindinara ýüze çykan pajygaly wakany eşiden-soň, hemmesi ýadyna düşenmişin.

Makkartileri Wilýam Krawderden soň, başga-da gören-ler bolupdyr. Boskom jülgesiniň töweregi gür tokaý bilen gurşalan, gyralary bolsa, ok ursaň geçmez gamyşlyk.

Boskom mülküniň derwezebanynyň gyzy, on dört ýaşlaryndaky Peşens Moran golaýdaky tokaýda gül ýygyp ýören eken. Ol kölüň ýakasynda Makkarti bi-len onuň ogluny görendigini aýdypdyr. Onuň göwnü-

Meşhur inlis ýazyjysy Artur Konan Doýl 1859-njy ýylda Beýik Britaniýanyň Edinburg şä-herinde eneden bolýar. Garyp maşgaladan bolan Doýl baý garyndaşlarynyň ýardam bermegi bilen Lankaşir graflygynda ýerleşýän Stoniherstiň ýörite orta mekdebinde ýediýyllyk bilim alýar. 1876-njy ýylda ol dogduk öýlerine gaýdyp gelýär. Gün-güzeranlarynyň kynlygy sebäp-li, ejesi öýüň otaglarynyň birini Braýan Uoller atly lukmana kireýne berýär. Şol adamyň täsir etmegi netijesinde lukman bolmagy ýüregine düwen Doýl Edinburgdaky lukmançylyk uniwersi-tetine okuwa girýär. 1881-nji ýylda okuwyny tamamlap, lukmançylyk işleri bilen meşgullanyp başlaýar. Şol döwürlerde Artur Konan Doýl edebiyat bilen azda-kände gyzygýar, ýöne ol diňe 1891-nji ýylda döredijilik işine doly girişýär. Ýazyjynyň «Miheý Klark», «Sürgün edilen adam-lar» we «Bernak daýy» ýaly dünýä belli eserleri bar, ýöne ol, esasan, «Şerlok Holmsuň başdan geçirenleri» atly eseri arkaly tanalýar.

ARTUR KONAN DOÝL
(1859 — 1930)

ne bolmasa ataly-ogul ikisi nämedir bir zadyň üstünde dawalaşýan ýaly görmüpdür. Ol Makkartiniň ogluna gygyranyny eşidenmişin. Ogly bolsa gaharlanyp atasyna el galdyranmyşyn. Işin ýakalaşyga ýetmeginden heder eden gyz, derrew öýüne tarap ökjäni göterip, gören-eşidenlerini enesine aýdyp beripdir.

Gyz şu zatlary aýdyp-aýtmanka, ýaş Makkarti garawul jaýa ылgap gelipdir. Atasynyň tokaýda ölüp ýatanyny görenini aýdyp, derwezebany kömege çagyrypdyr. Şo wagt ol uçursyz tolgunýan eken. Elinde tüpeňi, kellesinde başgaby yokmuşyn, sag elinde, ýeňinde gan tegmilleri mese-mälim görmüp dur diýýä. Derwezeban onuň yzyna düşüp, suwuň gyrasynda ýatan jesediň üstünden baryar. Merhumyň kelleçanagy nähilidir bir agyr hem gaty zat bilen urlup, kül-owram edilenmiş. Tüpeňiň gundagy bilen urlup şeýle edilen bolaýmagy gaty ahmalmyşyn. Tüpeň bolsa merhumdan birmäçe ädim aňyrrakda, otlukda ýatan eken. Bu anyk delillere esaslanyp, merhumyň ogluny derrew tussag edipdirler. Sişenbe güni bolsa sülçülerdir derňewçiler: «Bilkastlaýyn edilen ganhorlyk» diýen netijä gelipdirler. Çarşenbe güni Jeýms Makkarti Rossuň jenaýat işler kazyýetine çagyrylypdyr. Kazyýet bolsa işleri derňemegi oturdaslyryna tabşyrypdyr. Sülçi bilen polisiýa mälim bolan esasy maglumatlar-a, ine, şulardan ybarat.

— Mundan gabahat işi göz önüne getirmegem kyn. Nirede gytaklaýyn deliller jenaýaty paş edýän bolsa, şu iş onuň mysaly — diýip, men aýtdym.

— Gytaklaýyn deliller diýýäniň ýalňyşdymagy-da mümkin — diýip, Holms pikire çümüp durşuna hümmürdedi. — Olaryň diňe bir tarapy aýdyň görkezmegi mümkin. Emma sen şol delillere doly ynanman, diňe hakykaty hem anyk mysallary agtarsaň, şol delilleriň bizi köplenç dogry ýola däl-de, bütinleý başga tarapa alyp gidýänligine göz ýetirip bilersiň. Dogry, häzir iş şol ýigidiň garşysyna gozgalypdyr, jenaýatçynyň şo bolaýmagy-da daş däl, emma birgiden goňşular, şol sanda ýer eýesi Teneriň gyzy hem ýigidiň bigünäligine güwä geçýär. Miss Tener ýigidi aklamak üçin Lestreýde yüz tutupdyr. Lestreýd ýadynda bolsa gerek, ol ýigidi aklamagy gaty kyn görüp, maňa tabşyrdy. Ine, şeýdibem, iki sany orta ýaşlaryndaky jentlmen öýünde gamy dok, keýpi kök otumagyň hözirinden binsip bolup, sagatda elli mil tizlik bilen günbatara tarap eňip baryar.

— Bir zada gözüm ýetýär, maglumatlar diýseň esasly, bu ýagdaýdan üstün çykaýjak bolsaň-a, bilmedim-dä...

— Dünýäde aýan görüňän maglumat ýaly adamyny erbet aldap biljek zat yok — diýip, Holms gülüp jogap berdi — Mundan başga-da, mister Lestreýde aýan bolmadyk käbir degerli maglumatlaryň duýdansyz gaçyp galan bolmagy-da mümkin ahyry. Sen maňa beled-ä, öwün-

ýändir öýtme, men Lestreýdiň toplan delillerini peýdalanyň ýa-da olary bütinleý inkär ederin. Sebäbi ol adam delillere ynanmakdanam, olary inkär etmekdenem ejizlik edýär. Şonuň üçin sere gelen bir pikir alyp göreli: seniň ýatýan jaýyň äpişgesi sag tarapda, men muny magat bilýän, emma mister Lestreýdiň şular ýaly köre hasa bolup duran zady bilmäge-de pähimi ýetýändir öýdemok.

— Ýeri, bolýa... muny nädip bildiň?

— Gadyrdan dostum, men seň bilen köpden bäri tanyş. Şonuň üçinem saňa mahsus üýtgeşsiz harby düzgüne men belet ahyry: sen her gün ir bilen sakgalyňy syryaň. Ýylyň häzirki paslynda bolsa, daşardan düşýän ýagta yüzüňi tutup sakgalyňy alyaň. Ynha, üns berseň, çekgeleriň çep tarapkysy sag tarapka seredeniňde gowy syrylan däl. Şundan çen tutsaň, sag çekgäňe garanyňda, çepiňe ýagtylygyň çalarak düşenligi göze bildirip dur. Ýagtylyk deň bolanda, özüň ýaly adamynyň sakgalyňy beýle ýarym-ýalta symmagy mümkin däl-ä. Men muny synçylykdan degerli netije çykaryp bolýanlygynyň mysaly hökmünde aýdýan. Meniň kesbim şeýle — synçylyk, her bir gören-goýanyňdan hatasyz netije çykarmagyň gerek. Bu gezekki derňejek bolýan işimiz köp kynçylyklara eltmegi mümkin. Sorag wagtynda mälim bolýan käbir maýda-çüýde zatlar bolýar. Tutaryk üçin şolara üns berilmegi zerurmyka diýýän...

— O nähili zatlar?

— Ýaş Makkartini şol sagatda däl-de, sähel soňrak, Hazerleýdäki ferma gaýdyp geleninden soň tussag edipdirler. Polisiýa gözegçisi: «Sen tussag edilýäň» diýende, ol: «Geň zat yok, men, barybir, jezalandyrylmaga mynasyp» diýip jogap beripdir. Onuň aýdan bu sözlerinden soň, derňewçiň ähli şübhe-münkürligi ýiten bolmaly.

Men derrew:

— Bu boýun almak ahyry — diýdim.

— Yok, edil beýle däl. Sebäbi soň ol özüniň düýbünden günäkär daldigini aýdypdyr.

— Niçeme degerli delillerden soň, bu, barybir, tasa gelerli däl.

— Yok, gaýtam bu gara bulutlaryň arasyndan maňa görüňän ýeke-täk şugladyr. Sebäbi gerdenine nähili agyr şübhelere yüküniň düşýändigini onuň bilmezligi mümkin däl. Eger-de ol tussag edilende haýran galan ýa-da gazaba münen bolsa, bu maňa şübhelili görmerdi. Çünki şeýle ýagdaýda onuň haýran galan bolmagy ýa-da gaharlanmagy hereketleriniň ýasamadygyny beýan ederdi. Beýle hereketleriň ony alasamsyk görkezmegi-de mümkin. Tussag edilen wagtynda onuň özüni sadalaç alyp barmagy ýa bigünäliginden, ýa-da özüne erkiniň güýçlüligidan habar berýär. Onuň özüne jeza mynasyp görmegi hem tebigydyr, çünki ol öz perzentlik borjuny bütinleý unudyp, kakasyna garşylyk gör-

kezipdir, gyzyň aýdysyça (onuň sözlerini hem ünsden düşürmeli däl), atasyna el hem galdyrypdyr. Onuň bu hereketlerini jenaýatyň sebäpleridir öýdemok-da, gahar-gazabyň nyşanydyr diýip guman edýän.

Men başymy yrap, garşy çykdym:

— Köp kişini beýle heýhatly delillersiz hem dardan asyp goýberipdiler...

— Onyň dogry, ýöne olaryň arasynda günäsizleri hem az bolan däl.

— O ýigidiň özi nähili deliller getirýärkä?

— Onuň delilleri aklawjylara onçakly uly tutaryk bermeyä, ýöne birki sany öçügsije daýanç nokatjyklary hem bar. Sen olary gazetlerden okabam bilersiň.

Ol papkasyndan Hartfordşirde çykýan gazetleriň birnäçesini çykardy, sahypalaryny açyşdyryp, gazetini epledi-de, pajygaly waka bilen bagly betbagt ýaş ýigidiň düşündirişlerini görkezdi.

Men künäniň bir burçuna süşüp, üns bilen okap başladym. Holmsuň aýratyn bellik eden setirlerinde şeýle sözler bardy:

«Şondan soň merhumyň ýalňyz ogly mister Jeýms Makkarti çagyryldy. Ol şeýle görkezme berdi:

— Men üç günläp öýde bolmadym. Bristoldadym. Hut geçen duşenbe günü, aýyň üçünde, ir bilen dolanyp geldim. Kakam öýde ýok eken, hyzmatkär aýal onuň atbakar Jon Kobb bilen Rossa gidenini aýtdy. Aradan biraz wagt geçenden soň, araba tigrleriniň sesini eşidip, äpişgeden äňetdim. Görsem, kakam eken. Ol howla girdi. Bir seretsem, ol ýene-de gyssagly suratda nirädir bir ýere haýdap barýa. Onuň nirä barýanyna düşünmedim. Biraz soňrak, men hem towşanlaryň bol ýerindäki boşluga — Boskom jülgesine aýlanyp gaýtmagy karar etdim. Ol ýer kölüň aňyrsyndady. Ýolugra tokaýçy Wilýam Krawder sataşdy — muny Krawder görkezmesinde-de agzaýar, ýöne ol görkezmesinde meni «kakasyňyň yzyndan barýardy» diýip ýalňyşýar.

Kakamyň menden öňinçä şo tarapa gidenligi hyýalynda gelenokdy. Jülgä ýetmäge yüz ädim çemesi galanda, «Kou-u!» diýen sesi eşitdim. Kakam ikimiziň biri-birimizi şeýdip çagyrmak endigimiz bardy. Men derrew ses gelen tarapa ugradym. Ol jülgäniň ýakasynnda duran eken, meni görüp haýran galdy öýdýän: «Sen bu ýerde näme işläp ýörsüň?» diýip azgyryldy. Gyzarlyşdyk, hatda uruşaýmagymyzam mümkindi, çünki kakam gaharjaň adamdy. Onuň gaty gaharynyň gelendigine anyk göz ýetiremsoň, «bu ýerden gidenden gowusy ýok» diýip pikir etdim-de, Hazerleý fermasyna tarap ýola düşdüm. Yüz elli ädim çemesi yöräp-ýöremänkäm, yzynda biriniň janhowluna gygyrýan sesini eşitdim. Yüregim jigläp gitdi. Şo demde ýene yza ylga-dym. Baryp seretsem, kakam ýere ýazylyp ýatyr, kellesi

ýarylypdyr. Soňky demindedigi bellidi. Tüpeňim elimden gaçdy, kakamyň başyny galdyrdym, hut şo pursatda hem ol jan berdi. Men onuň başujunda birnäçe minut dyza çöküp oturdym, soň kömek sorap, mister Teneriň derwezebanynyň ýanyna bardym. Derwezebanyň öýi beýlekilere garanynda ýakynrakdy. Kakamyň sesini eşidip, ylgap gelemde, onuň ýanynda hiç kim ýokdy, ony kimiň öldürenligini hyýalynda-da getirip bilemok. Onuň tanşy azdy, garasöýmez, dymma häsiýeti bardy. Şeýle-de bolsa, onuň duşmany bardyr-a öýdemok.

SÜLÇI: — Kakaň ölmezden öň, saňa hiç zat diýmedimi?

ŞAÝAT: — Ol yňranyp, birnäçe söz aýtdam welin, men diňe «alaka» diýen ýalyrak bir sözi çalarak aňyp ýetişdim.

SÜLÇI: — Seniň pikiriňçe bu näme boldugy?

ŞAÝAT: — Bilemok. Özbaşyna samran bolaymasa...

SÜLÇI: — Siz näme üstünde sögüşdiňiz?

ŞAÝAT: — Men bu soragyňyza jogap berip biljek däl.

SÜLÇI: — Şeýle-de bolsa, men jogap bermegiňi talap edýän.

ŞAÝAT: — Ýok, jogap berip biljek däl. Ynanyň, kakam ikimiziň aramyzdaky gürrüň, soňky pajygaly hadysa bilen düýbünden baglanyşykly däl.

SÜLÇI: — Muny kazy çözer. Jogap bermekden yüz öwürmegiň bolsa, oturmaşlar kazyýetiniň önünde jogap bermeli bolanynda, saňa diňe zyýan getirer. Muny ýanjap oturmak hem hökman däl bolsa gerek.

ŞAÝAT: — Nähilem bolsa, men ony aýdyp biljek däl.

SÜLÇI: — Aýdysyňa görä, kakaň ikiniz hemişe biri-biriňizi «Kou-u!» diýip çagyryan ekeniňiz, şeýlemi?

ŞAÝAT: — Hawa.

SÜLÇI: — Kakaň näme üçin entek seni görmezden, hatda Bristoldan gaýdyp geleniňi-de bilmedik halyna, «Kou-u» diýip, şertli çakylyk sözünü aýdyp gygyrдыка?

ŞAÝAT: — Bilemok.

MASLAHATÇY OTURDAŞ: — Kakaň çakylygyny eşidip, ylgap geleniňde, onuň ýaraly ýatanyňy görüpsiň. Şonda hiç hili şübheli zat gözüňe ilmedimi?

ŞAÝAT: — Üýtgeşik zat göremok, ýok.

SÜLÇI: — A näme gördüň?

ŞAÝAT: — Men tokaýdan ylgap çykamda, şeýlebir alňasadym, şeýlebir gorkdum welin, gözüm kakamdan başga zat görmenokdy, başga pikirem ýokdy. Şeýle-de bolsa, göwnüme bolmasa, çep tarapymda nämedir bir zadyň ýatany ýadymda ýaly. Nämedigini bilemok, belki, geýimdir, belki-de, ýorgançadyr... Ýöne soň, seretsem, ýok eken.

— Sen ony kömek soramaga ugramazyňdan öň ýitirim bolan hasaplaýarmyň?

— Hawa, õň ýitirim bolan bolmaly.
 — Onuň nämedigini anyk aýdyp biljek dälmi?
 — Ýok, ýöne, göwnüme gelşiçe bir zat ýatan ýalydy.
 — Merhumdan näçeräk aralykdady?
 — On ädim çemesi bardy.
 — Tokaýdan näçeräk arada?
 — Tokaýdan hem ýaňky aýdysymçarak bardy öýdýän.
 — Diýmek, o zat gaýyp bolanda, senden ýigrimi ädim dagy aňyrdä eken-däl!

— Hawa. Men o tarapa arkamy öwürüp durdum...

Şunuň bilen şaýatdan sorag etmek tamamlandy».

— Bir zat mälim — diýip, gazetini okap oturyşyňa pikirimi aýtdym. — Soragyň soňunda sülçi oglany rehimsiz darapdyr. Ol ýaş Makkartiniň beren görkezmelerindäki maglumatlary, ýagny kakasynyň oglunyň geleninden bihabar halda şertli çakylyga gygyranlygyny, şeýle-de, kakasy bilen eden gürüňiniň mazmunyny aýtmakdan ýüz öwrendigini, soňra merhumyň soňky sözlerini gümürtik düşündirenligini juda esasly edip görkezipdir. Sülçini aýdysy ýaly, bularyň hemmesiniň merhumyň ogluna uly zyýan getiräýmegi mümkin.

Gapdaldaky diwanda ýatan Holms gerinjiredi-de, ýylgyryp seretdi:

— Sülçi ikiniziň bir kemçiligiňiz bar: ýigidiň görkezmelerindäki ähli tutaryklary inkär edýäňiz. Siz ol ýigide ýa-ha gereginden artyk, ýa-da azlyk edýän hyýaly oýlanmalar bilen çemeleşýärsiňiz. Eger-de ol oturmaşlaryň duýgudaşlygyny oýaryp biläýjek jenjeliň sebäplerini oýlap tapyp bilmese, onda oňa pähimsiz adam diýersiňiz. Onuň alaka hakyndaky, ýitirim bolan geýim hakyda toslamasyny göz önünde tutubam köpbilmiş diýjek bolýaňyz. Ýok, jenap, bu ýagdaýa beýle çemeleşmen, ýigidiň aýdýanlarynyň hemmesi dogry. Bu jedelimiziň soňuny wagt görkezdi. Indi bolsa, men kisämdäki Petrarkamy¹ okamakçy. Şonuň üçin hadysanyň ýüze çykan ýerine barýança, bu iş barada bes edeli. Suindonda welin garbanaly. Oňa ýarym sagatdan ýetsek gerek.

...Biz ajaýyp Straud jülgesinden saglap akýan giň Sewern derýasyndan geçip, ahyrsoňy asudaja hem kiçeňräk şäher bolan Rossa ýetemizde sagat dört töweregidi.

Diýseň tämiz hem ykjam geýnen, gözleri mekirlik bilen oýnaklap duran, daýanykly bir adam platformada bize garaşýan eken. Oba ýerinde gezmäge oňaly saýyp, aýagyna ädik, egnine çañ-tozandan goranmak üçin, yeňiljek mele halat geýinenligine seretmezden, onuň Skotland-ýardda işleýän Lestreýddigini aňdym. Biz onuň bilen «Hirford Arms» myhmanhanasyna bardyk. Özümüz üçin eýelenen otaglaryň birinde birki kase çay içenimizden soň:

— Siziň işewürligiňizden habarym bar, şonuň üçinem paýtunam taýynlap goýdum — diýip, Lestreýd ýylgyrdy. — Jenaýatyň ýüze çykan ýerine ýetýänçaňiz ynjalyp bilmeseniz gerek?

— Aladaňyz üçin köp sag boluň. Ýöne häzir paýtunyň zerurlygy diňe barometriň nämäni görkezýänligine bagly — diýip, Holms hümürdedi.

Haýran galan Lestreýd:

— Düşünmedim — diýip kibtini gysdy.

— Barometr näme görkezýär? Ýigrimi dokuzy, şemal ýok, asmanda ýekeje bölejik bulut hem gömenok, ýagş ýaganok, meniň bolsa bir guty çilimim bar, olary çekip tüketmek gerek. Galyberse-de, bu ýerdäki diwanlar hem erbet däl ýaly. Diýmek, bu günlükçe paýtunyň geregem ýok.

Holmsuň sözlerine Lestreýd güldi:

— Siz, elbetde, gazetdäki habarlary okanyňyzdan soň, belli netijä gelen bolsaňyz gerek. Bu iş edil gün ýaly açyk, aýdyň ahyry. Oňa näçe düýpleýin garasaň, şonça-da şeýledigi mälim bolýa. Emma aýal adamyň, onda-da diýseň owadan zenanyň haýysyny ýerde galdyrmak hem gelşikli däl. Ol siziň tarypyňyzy eşiden eken. Meniň oňarmadyk işimi siziň hem oňarmajagyňyzy niçeme aýtsam-da, ylalaşman, günäkärlenýäne hut siziň kömegiňiziň zerurdygyny aýtdy durdy. Eý, Hudaý! Ine, daş işikde onuň paýtuny gelip duraýdy öýdýän.

Lestreýd sözünü tamamlamanka, otaga bir gyz kürsäp girdi. Men beýle owadan gyzy ömrümde görmändim.

Onuň mawy gözleri lowurdaýardy, dodaklary sähel çyzylandy, ýaňaklary al reňkde öwşün atýardy. Gyzyň içki galagoplygy dumuklylygyna hüjüm edýän borly, hereketleri birneme öz ygtyýaryna däl ýalydy.

— Wah, mister Şerlok Holms! — diýip, ol zenanlara mahsus bilesigelijilik bilen kä dostumyň, kä meniň ýüzüme seretdi. Ahyrsoňy, nazaryny Holmsuň ýüzünde egläp: — Geleniňize biçak şatdyryn! Men öz ynanyjymy, ýagny Jeýmsiň günäsiniň ýokdugyny aýtmaga geldim. Maňa mälim bolan närseler bilen tanşyp, siziň bahymrak işe girişmegiňiz gerek. Göwnüňize çigit ýaly şübhe-de getirmäň. Biz çagalykdan bəri dost. Men onuň häsiýetini hemmeden gowy bilýän, garynjany-da ynjytmaz. Jeýmsi tanaýanlaryň hemmesi-de bu ýöňkelýän günä şübheli garaýar.

— Siz onuň aklanmagyna sebäp bolarsyňyz diýip umyt edýän, miss Tener — diýip; Şerlok Holms jogap berdi — Ynanyň, mümkinçiligimiziň ýetdiginden hereket etmäge çalşarys.

— Siz gazetdäkileri okadyňyzmy? Ýüze çykan hadysalar barada belli netijä gelen-ä dalsiňiz? Heý, bir çykalga ýokmudyr? Aslynda, onuň günäkär daldigine beri ynanyňyzmy?

¹ Françesko Petrarka (1304-1374) italyan gumanist şahyry.

Miss birgiden sowallar ýagdyryp, Holmsuň ýüzüne umydygär gözlerini dikdi.

— Men onuň günäkär däl bolaýmagy mümkin diýip çaklaýaryn.

— Hudaýa şükür! — diýip, miss Tener sesini süýndürüp goýberdi-de, Lestreýde seretdi: — Eşitdiňizmi? Indi ynaldym, göwnümde umyt uçgunlary döredi.

Lestreýd kibitini gysdy:

— Kärdeşimiň netije çykarmakda gaty howlugýandygyndan howatylanýan.

— Onuň aýdanlary dogry ahyry. Wah, oňa menem güwä geçýän. Jeýms beýle işi etjeklerden däl. Kakasy bilen bolan galmagal barada aýdylanda bolsa, men bilýän, ol sülçä bu barada maňa dahylly ýeri bolany üçin aýdan dälidir.

— O nähili? — diýip, Holms sorady.

— Häzir zat gizlemegiň pursady däl. Jeýms bilen kakasynyň arasyndaky sowuklyk men sebäpli döredi. Jeýmsiň kakasy ony maňa öýermek isleýärdi. Jeýms ikimiz bolsa, hemişe bir-birimizi aga-uýa ýaly gowy görýärdik... Emma ol, elbetde, entek ýaş, durmuşa ýüzleý garaýar... Şeýle-de... Entek onda öýlenmeli diýen pikirem ýok. Şol sebäpli-de, ataly-ogluň arasynda düşünişmezlik ýüze çykyp durardy. Şol gezegem şu sebäbe görä gykylygyň ýüze çykanlygyna doly ynanyan.

— Seniň kakaň näme? — diýip, Holms sorady. — Ol siziň goş birikdirmegiňizi isleýärmidi?

— Ýok, garşydy. Jeýmsiň kakasyndan başga hiç kim muny islänokdy.

Holms adaty synçy nazary bilen gyza seretdi. Gyzyň sary ýañaklary çala gyzaran ýalydy.

— Beren maglumatlaryň üçin minnetdar. Ertir size barsam, kakaň bilen duşuşyp bilerinmi?

— Lukman rugsat bermez öýdüp gorkýan.

— Lukman?

— Hawa, habaryňyz ýokmudy? Soňky ýyllar kakam görgüli agyr derde duçar boldy. Ylaýta-da, bu bagtsyzlyk ony bütinleý ýykdy. Ol ýanyny ýere berip ýatyr, lukmanymyz Willouzyň aýdyşyça, başa düşen bu hadysa zerarly kakany tutupdyr. Kakam mister Makkartini Wiktoriyada ýaşan wagtyndan bäri tanaýan eken.

— Şeýle. Wiktoriyada diýsene? Bu diýseň möhüm mesele.

— Hawa, olar altyn kânlerinde bolan wagtlyary tanşypdyr.

— Dogry, altyn kânlerinde bolan wagtlyary... Mister Tener esasy gazaň-girdejini-de şo ýerde toplan bolsa gerek?

— Elbetde.

— Minnetdar, miss Tener. Siz maňa uly kömek etdiňiz.

— Ertir täzelik ýüze çykaýsa, haýyş edýän, maňa-da

habar etseňizlän... Gabawhana baryp, Jeýmsi-de görseňiz gerek? Eger görseňiz, men onuň bigünäligine doly ynanyanymy aýdyň, haýyş edýäin.

— Hökman aýdaryn, miss Tener!

— Indi meniň tizräk öýe barmagym gerek. Kakamyn keseli agyr. Men ýanynda bolmasam, gaty darykýar. Hoş! Hudaý Size medet bersin!

Ol otaga nähili howlukmaç giren bolsa, edil solar ýaly-da çykyp gitdi. Daşarda gyssagly ugran arabanyň tigirleriniň takyrdysy daşlaşanson:

— Meni uýada goýduň, Holms! — diýip, Lestreýd ýüzünü egşidip gepledi. — Näme üçin bir bendäň göwnüni puç umytlar bilen doldurýaň! Özüm-ä boş hyýallara hiç wagtam berlemok. Ýöne, sen gyza gaty rehim-sizlik etdiň.

— Men Jeýms Makkartini halas etmegiň ýoluny tapýdym öýdýän — diýip, Holms jogap berdi. — Sende gabawhana girmek üçin hat barmy?

— Hawa, ýöne diňe ikimiz üçin...

— Beýle bolsa, men bu günlükçe öýden çykmazlyk dogrusyndaky kararymyň üstüne atanak çekýän. Tussagy şu gün agşam görmek üçin, Hirforda ýetip bilermikäk?

— Hawa.

— Onda, ugraýas. Watson, seň içiň gysar-ow, zyýany ýok, iki sagat gaýrat etseň dolanyp geleris.

Men olary menzile çenli ugradyp gaýtdym.

Şäherde köw-söw etdim, ahyrsoňy myhmanhana gelip, düşege çökdüm-de, gyzykly bir romany okap başladym. Ýöne bu kitapdaky wakalar görüp-eşiden wakalarymdan dartgynly dälidi. Şonuň üçin kitaby bir gapdalda goýup, şu günki wakalar barada pikir ýöredip ugradym. Eger bu betbagt ýigidiň beren görkezmelerini dogry hasaplasak — kakasyndan uzaklaşyp, soň onuň sesini eşidip, ýene gaýdyp geldi diýsek, onçakly köp bolmadyk wagtyň içinde nähili akyla sygmaz mojuklyk bolup bildikä? Diýseň elhenç waka bolup geçen bolmaly. Bu näme bolup biler? Lukman hökmünde bu näsazlygyň ýagdaýy bilen hut özüm tanyşsam-a köp zat aýan bolardy.

Jan edip, ähli derňew maglumatlary çap edilen gazetleriň soňky sanlaryny aldym.

Hirurgyň beren görkezmelerine görä, üçünji ýeňse süňki, şeýle-de çep eliniň süňkleri kül-owram bolupdyr. Beýle zarbanyň diňe yz tarapdan urlup bilinjegine şübhe ýok. Men özümdäki şol diýilýän ýerleri sypalaşdyryp tapdym, oýlanyp gördüm, çakym dogry, zarba diňe yzdan bolup biljekdi. Bu günäkärlenilýäni birnäçe şübheden dyndyrjakdy, çünki jenjel wagtynda ony kakasy bilen yüzbe-ýüz ýagdaýda görüpdirler. Emma muňa-da köp ähmiýet berip bolmaz, sebäbi kakasy urgudan oň yza öwrüläýen bolmagy-da mümkin. Holmsa

şu zatlary aýtmak gerek. Soň maňa alakanyň ýatlanylyp geçilişi gümürtik göründi. Bu näme diýildigikä? Duýdansyz zarba zerarly ölýän adam hiç haçan samramayar. Ýok, ähtimal, ol öz ölümünü mertlerçe garşy alýanyňy görkezmek isländir ýa-da onuň sebäbini aýtlajak bolan bolaýmasyn?! Ol näme diýjek bolduka? Köp kelle döwdüm, esasly delil agtardym, birdenem kiçi Makkartiniň gözüne kaklyşan kül reňk geýimi ýadyma düşdi. Dogrudan-da, şeýle hadysa bolan bolsa, diýmek, ganhor gaçyp barýarka, bir zadyny, aýdaly, paltosyny galdyrypdyr. Ýigit merhumyň önünde dyza çöküp otyrka, yz tarapdan gelip, ondan on ädim çemesi aňyrdan ýatan zadyny alyp gitmekden çekinmändir.

Bu hadysada akyla sygmajak zatlar bar, çäýir-çyrmaşyk bolup, ýöne çolaşyp dur.

Meni Lestreýdiň pikiri geň galdyrmady. Holmsuň uzakdan görüjiligiňe welin ynanyrdym. Şu wagta çenli mälüm bolan her bir täzelik, onuň ýaş Makkartide günä ýokdugy barada aýdýan çaklamasyny berkidýän ýaly bolup duýulýardy.

Holms gaýdyp gelende, wagt birçene barypdy. Onuň ýeke özi geldi. Lestreýd şäherde galan eken.

— Barometr henizem aşak düşýär — diýip, ol ýadaw halda oturdy. — Hadysaň ýüze çykan ýerine barýança, ýagyş ýagmasa biridir. Beýle işlere adam özüniň akylyny, kalbynyň bütin güýç-kuwwatyny bagyşlamagy gerek. Dogrymy aýtsam, uzak ýoluň argynlygyndan soň, ur-tut bu işe girişmekçi däl, ýöne ýaş Makkarti bilen duşuşym.

— Nämeleri anyklap bildiň?

— Hiç zat.

— Iş azda-kände aýdyňlaşanokmy?

— Ýok. Men ol jenaýatçynyň adyny bilýändir, ýöne ýaşyryandyr öýdүpdim. Emma, görüp otursam, bu iş özgeler üçin nähili täsin tapmaça bolsa, onuň üçin hem hut şeýle eken. Ýaş Makkarti onçakly akyllý bolmasada, juda mylakatly, çakym çak bolsa... ol edepli, ahlakly ýigide meňzeýä.

— Eger ol miss Tener kimin ajaýyp gyza öýlenesi gelmeýän bolsa, men-ä onuň bolşuny oňlap baramok — diýip jogap berdim.

— Pähéý... o gepleň aňyrsynda başga bir ýakymсыz waka bar-a. Ol gyzy söýýär. Mundan iki ýyl öň gyz heniz pansionatdaka, ýigidem gögele mahaly, nähili hadysanyň bolanyndan habaryň ýog-ow! Bu samsyk Bristolda ky bir bufetçi aýalyň duzagyna düşüp, oň bilen nikalaşsa nätjek. Bu barada hiç kim, hiç zat bilmeýän eken. Ýigidiň: «Janym saňa gurban!» diýipler razylyk beresi gelýän toýly mesel-ä garşy çykmaga mejbur bolşy, içinden

örtlenip-köýşi, üstesine-de, kakasynyň «razyçylyk berenok» diýip ýagdyryan iğençleri onuň halys janyndan ötüp, süňňüne ýetýär. Ony şeýle ahmyryň alawy ýakyp-ýandyryarka, kakasynyň ýene miss Tenerli meseläni agzamagy, dünýeden doýan ýigidiň lapyny keç edýär. Ikinji bir tarapdan-da onuň özüni aklara mümkinçiligi ýok. Hemmeleriň tassyklamagyna görä, öte gaharjaň kakasynyň, eger näme-nämeleriň bolup geçenine doly gözi ýetäýse, ony öýden ömürlük kowup goýberäýmegi-de ahmal eken. Ýigit soňky üç gününü özüniň bufetçi aýaly bilen Bristolda geçiripdir. Kakasy mundan bihabar eken. Işin şu tarapyny unutma, bu biçak möhüm. Onsoňam «Bagt terk edäýende-de, belki, betbagtlyk oňa dözmezdi» diýlişi ýaly, aýtmakçy bolýan zadym, gazetler arkaly äriňiň agyr jenaýatda aýyplanýandygyny bilip, ähtimal, «ony tiz asarlar» gümany bilen, bufetçi aýal oňa hat ýollapdyr hem-de şol hatynda öňden bári kanuny äriňiň barlygyny, onuň Bermud gämi gurluşuk we bejeriş portunda ýaşayanlygyny, aslyýetinde, özüniň mister Jeýms Makkarti bilen hiç hili arabaglanyşygyň ýokdugyny mälüm edýär. Men bu habar Jeýmsiň gören görgüleriniň öwezini doldurur diýip oýlanýan...

— Eger onda günä ýok bolsa, onda ganhor kim?

— Dogry aýdýaň, onda ganhor kim? Men iki zada seň ünsüňi çekmek isleýän: birinjisi — hadysaň bolan ýerinde merhumyň kimdir biri bilen sataşmagy gerek bolupdyr, ýöne şol duşuşmaly adamyň öz ogly bolmagy mümkin däl.

Sebäbi ogly Bristola giden eken hemem haçan gaýdyp geljegi nämälim eken. Ikinji üns bermeli zadymyz, kakasy oglunyň gaýdyp gelendigini bilmezden «Kou-u» diýip gygyrýar. Bu bolsa ýagdaýyň ahyrky netijesini çözjek esasy nokadydyr... Gel, dostum, meýliň bolsa, indi Jorj Meredithiň¹ döredijiligi barada gürrüň edeli. Beýleki ikinji derejeli işleri bolsa ertire goýaly.

...Holmsuň çaklaýşy ýaly ýagyş ýagmady, gögüň ýüzünde ne bulut galdy, ne-de garaňkylyk, lowurdap daň şapagy agardy. Sagat dokuzda bizi alyp gitmek üçin, Lestreýd paýtunly geldi. Biz niredesiň Hazerleý fermasy, Boskom jülgesi diýip ýola düşdük.

— Möhüm gürrüň bar — diýip, Lestreýd söze başlady. — Aýdyşlaryna görä, Holldaky mister Teneriň haly teňmişin. «Uzaga gitmese gerek, görgüli» diýýämişler.

— Megerem, gaty garrydyr-da? — diýip, Holms sorady.

— Altmyş töweregi bar. Ol gaty garry adam hem däl welin, türmelerde saglygyny ýitiren-dä, köpden bári kesel. Şu iş hem oňa agyr täsir eden bolsa gerek, sebäp diýseň, ol Makkartiniň gadyrdan dosty, galyberse-de, oňa howandarlyk edýän arkadagy eken. Eşidişime görä, Hazerleý fermasy üçin kärende tölegini hem almaýan eken.

— Şeý diýsene! Geň göräýmeli — diýip, Holms baş atdy.

¹ 1828-1909-njy ýyllarda ýaşap geçen meşhur iňlis ýazyjysy.

— Hawa. Tener oňa dürli ýollar arkaly kömek ber-
ýän eken. Bu ýerdäkileriň ählisi mister Tener merhuma
iň ýakyn dostdy, howandardy diýýäler.

— Bir zat hakda oýlanyp gördüňmi? Onçakly baý
bolmadyk otüki, Makkartiniň mister Teneriň önünde
köp babatda borçludygyna seretmezden, onuň ähli mal-
mülküniň mirasdary bolan gyza ogluny öýerjek bolup,
agyz urup ýörşi saňa geň görünmedimi? Ýagny şo ni-
ýetini şeýlebir ynamly äsgär edipdir welin, ogly razy-
lyk berse, wessalam iş tamam eken. Bu — täsin ahyry!
Özüňe mälim-ä, Teneriň bu gepe gulak salasy-da gel-
mändir. Muny gyzynyň özi aýdyp bermedimi näme?
Sen, ine, şu zatlaryň hemmesini göz önünde tutup, nä-
hili-de bolsa bellibir netije çykaryp bileňokmy?

— Biz her hili ýollar arkaly pikirlenip gördük-le —
diýip, Lestreýd maňa gözünü gypyp sözledi. — Bilýän-
mi näme, Holms, eger şeýdip delilsiz iş alnyp baryl-
sa, hakykatdan daş düşülip, dumanly hyýallar dünýäsine
girilip gidilermikän diýýän.

— Dogry söze — dürs diýen ýagşy — diýip, Holms
basyk ses bilen jogap gaýtardy. — Sen maglumatlardan
netijeli peýdalanyp bileňok.

— Näme diýseň-de, men düşünmesi saňa biçak kyn
boljak bir maglumaty tassyklamagy-ha başarandyryn
— diýip, Lestreýd janyňangynly sözledi.

— Meselem?!

— Meselem... Uly Makkartini ýaş Makkarti öldür-
dir. Muny inkär etmek isleýän ähli garaýyşlaryň we çä-
palamalaryň hemmesiniň soňy puç.

— Şeýle... Ümüriňem reňki ak, ýöne Aýyň şuglasy
has ýagtyrak dälmi?! — Gülüp şeýle diýen Holms gür-
rüňi başga tarapa sowup, sözünü dowam etdi:

— Ýalňyşmasam, çep tarapymyzdaky Hazerleý fer-
masy bolsa gerek.

— Hut şeýle.

Bu esli ýer tutýan, üsti basyrylan, jaýyň çal reňkli
gyralary lişaynik ösümliginiň reňkine meňzeş sary teg-
miller bilen owadanlanan, iki gatly kaşaň binady. Pen-
jiresindäki ýapyk tutulary, tüsse görünmeýän turbalary,
bu ymarata susluk berýärdi. Hamana diýersäň, pajygaly
jenaýatyň bütin gamgynlygy gelip şunuň üstünde çökä-
ýen ýaly, sowuk bir duýgy döredýärdi.

Biz gapyň jaýynyň düwmejigini basdyk. Açdylar.
Hyzmatkär aýal Holmsuň soran zatlaryny — öldürilen
güni hojaýynyň geýen aýakgabyny, onuň oglunyň şo
günki aýakgabyny getirip görkezdi. Holms aýakgap-
laryň her haýsynyň ýedi-sekiz yerinden ölçedi, soňra
howla çykmaklygy haýyş etdi. Şol yerden hem egrem-
bugram ýodajyk bilen Boskom jülgesine gitdik.

Şerlok Holms yzy synlap barşyna bütinleý özgerdi.
Beyker-stritli bu pespäl pähimdary tanaýanlar häzir ony
gören bolsady, şoldur diýip güman hem etmezdiler. Ol
diýseň çuslanyp, gan inen ýüzi gyzarypdy, çytylan gara
gaşlary maňlaýyna ýetýärdi, gözleri ýitelip, ondan uç-
gun syçraýan ýaly bütinleý üýtgeşik tüýse giripdi. Başy-
ny aşak egip, eginlerini gysyp, dodaklaryny berk ýuman

Holmsuň häzirki keşbi örän amatly awa golaýlaşýan öle-
men awçyny ýada salýardy. Onuň wagtal-wagtal ýeňse
damary tarsyldap gidýärdi. Ol öz önünde duran wezipä-
niň biçak möhümligi baradaky duýgulara şeýlebir berlip-
di welin, ýagşydan-ýamandan dil ýarman, ne diýlenlere
diň salýardy, ne-de soraglara jogap berýärdi.

Ol tokaýlyk hem otluk yerleriň içinden parran geçýän
ýodajyk bilen Boskom jülgesine tarap haýdap barýardy.
Etrabyň hemme yerinde bolşy ýaly, bärsi hem çal pawly
çola ýerdi. Ýodajykda-da, onuň gyrasyndaky otluk yer-
lerde-de aýak yzlary görünýärdi. Holms kä ýöreyärdi,
kä daýanyardy, bir gezek bolsa hyrra yzyna aýlanyp, ot-
lugy ýakalap, birnäçe ädim ýeňsä ýöriş hem etdi. Lest-
reýd ikimiz onuň yzyna düşüp, holtullap barýarys. Beý-
leki bir sülçi ýoldaşymyz welin, piňine-de däl. Emma
men dostumyň ähli hereketini gyzyklanma bilen synla-
ýardym. Çünki onuň her bir hereketiniň şowly soňlama
alyp baraýmagynyň mümkindigine doly ynanýardym.

Boskom jülgesiniň iniligi elli ýard¹ çemesindäki
çaklaňja köljagazdy. Onuň daşy gamyslyk bilen gur-
şalyp, Hazerleý fermasy bilen mister Teneriň bagynyň
araçäginde yerleşýärdi. Kenaryň aňry başyndaky toka-
ýyň ýokarsynda yerleşýän baý yer eýesiniň garamagyn-
daky beýik binalar, minaralar göz aýtymynda mese-mä-
lim görmüp durdy.

Hazerleý tarapdaky tokaýlyk diýseň gürdi. Iň çetdä-
ki agaçlar bilen köldäki gamyslygyň aralygynda bolsa,
yzgarly yere biten al-ýaşyl otlar jäheklenen ýaly uzyn
zolak bolup ýatyrdy.

Lestreýd merhumyň jesediniň tapylan yerini anyk
görkezdi. Ol yer yzgarlydy, şonuň üçinem merhumyň
ýykylan yeriniň yzy henizem mese-mälim bildirip
durdy. Ony menem görmegi başardym. Holms bara-
da aýdanda bolsa, onuň bütin durky bilen üns-dykga-
ta öwrülip durşy, depelenen otlugyň üstünden köp zat
«okanlygyny» habar berýärdi. Ol yz tapan tazy ýaly, kä
eýläk, kä beýläk holtullaýardy. Ine-de, ahyrsoňy ýolda-
şymyza ýüzlendi:

— Siz bu yerde näme işlediňiz?

— Dyrmyk bilen otlugyň ähli yerine syrýp çykdyk.
Ýarag ýa-da delil bolup biläýjek zat taparys oýtdük.
Ýöne bu size nädip başartdy...

— Yeri bolýar-la, meniň wagтым yok! Sen çep aýa-
gyňy gapdala towlabrak basýaň. Ähli yerde şol çep
aýagyň yzlary bar. Seni hatda körsyçan hem ýalňyşman
tapardy. Ine, yzlar gamyslyga baryp ýityä. Ah, öňräk
gelen bolsam, iş has ýeňil boljak eken, bu gäwmişler
bar yzy bulam-bujar edipdir.

Ynha, şu yerde garawulhanadan gelenler durupdyr-
lar. Olar merhumyň töweregindäki alty-ýedi fut² meý-
dana düşen yzlary depgiläp, işini görüpdirler.

Ol kisesinden ulaldyp görkezýän aýnasyny çykar-

¹ 1 ýard — 91,4 sm. barabar ölçeg birligi.

² 1 fut — 0,3 metre golaý.

dy. Yzlary oňat synlap görmek üçin yzgar geçirmeýän ýapynjasyny ýere ýazdy-da, onuň üstünde ýüzinligine ýatdy. Soň bolsa, biz bilen däl-de, özi bilen gepleşýän ýaly, gürläp başlady:

— Ine, bi ýaş Makkartiniň yzlary. Bu ýerden ol iki gezek geçipdir. Bir gezek şeýlebir tiz geçipdir welin, ökje yzlary görünmejek hem bolýar, ýöne daraklygynyň yzlary aýyl-saýyl bolup dur. Bu zatlar onuň beren görkezmeleriniň dogrulygyny tassyklaýar. Ol kakasynyň ýerde ýykylýp ýatanyny görenden, ylga bolmaly. Ynha, bular bolsa, kakasynyň eýläk-beýläk gezmeleýän wagty galdyran yzlary. Beh, bi näme boldugyka?! Dogry, ogly kakasynyň sözlerine gulak salyp, tüpeňe söýenip durupdyr — gundagyň yzy. Ýeri, bi nämekä? Kimdir biri daraklygyna basyp bu ýere gelipdir-le! Onsoňam, bi dörtburçlak, üýtgeşik köwüşle! Ol gelip-gidipdir, soň, ýene-de gelipdir-de... bu gezek, elbetde, paltosyny almaga gelen bolmaly... Ýöne nireden geldikä?

Holms, kä yzy ýitirip, kä ony tapyp, eýläk-beýläk jöwlan urýardy. Ahyrsoňy tokaýyň bir çetindäki garran mähnet agajyň kölegesine baryp ýetdik. Holms agtarýan yzyny şu agajyň ýeňsesinden tapdy-da, ýene-de ýer bagyrtlady. Birdenem... begenjinden ýaňa gygyryp goýberdi, soň ses-selemsiz ýatdy-da, towsup turup, ýapraklaryň, guran agaç şahalaryň arasyny dörüşdirdi, küle meňzeş bir zatlary kagyz bukja saldy, ýeri lupa bilen görüşdirip çykdy, şeýle-de, boýunyň yetýän ýerine çenli agaç gabyklarynyň arasyny dörüşdirdi. Gabygyň arasyndan gyralary бүдүр-сүдүр даş tapyp aldy, ony ünsli synlady. Soň, ýodajyk bilen uly ýola tarap ugrady. Ine, şo ýerde-de yzy ýitirip aýak çekdi.

— Bu daşda uly ähmiýet bardyr — diýip, hümürdemesini dowam etdirdi. — Sag tarapdaky kül reňk öý garawulhana bolmaly. Men Moranyň ýanyna baryp, oňa iki agyz söz aýtmaly hemem hatjagaz ýazmaly. Şondan soň biz myhmanhanada berilýän ikinji nahara ýetişeris. Siz paýtuna baryberiş, yzyňyzdan ýeterin.

On minutdan soň, Rossa tarap ýola düşdük. Holms tokaýdan tapan daşyny henizem elinde saklap gelyärdi.

— Bu daşyň seni gyzyklandyrmagy mümkin, Lestreyd — diýip, ol daşy oňa uzatdy. — Merhum şu daş bilen urlup öldürilipdir.

— Men onda hiç bir gan yzyny göremlä.

— Dogry.

— Onda nädip bilýäň?

— Daşyň aşagynda ot ösüp duran eken. Diýmek, daş ol ýerde birnäçe günden bäri ýatan bolmaly. Golaý-goltumda daşyň ýatan köne yzy bara meňzänok. Munuň jenaýata gönüden-göni baglanyşygy bar. Umuman, şundan başga hiç hili ýaragyň yzy ýok.

— A ganhor kim?

— Ol uzyn boýly, çepbekeý, sag aýagy agsak adam bolmaly. Ol aşagy galyň awçy ädigi bilen kül reňkli palto geýipdir, onsoňam müşdük bilen hindi çilimini çekýä, kisesinde bolsa kütäk pyçajygy bar. Ýene birnäçe alamatlar bar, ýöne ony tapmak üçin, şu zatlaram ýeterlik bolsa gerek.

Lestreyd gülüp goýberdi:

— Haýp, näme diýseňem, meniň-ä şol öňki umytsyzlygym. Seniň pikirleriň ýerlikli, emma biz pähimsiz britan oturdaşlary bilen iş salymaly bolarys.

— Göreris — diýip, Holms ynam bilen jogap berdi.

— Siziň täriňiz başga, meniňki başga... Gepiň gerdişine görä aýtsam, bu gün giçki otly bilen Londona gaýdybermegim-de ahmal.

— Işini gutarman gidiberjekmi?

— Ýok, tamamlap.

— Bu işdäki syr niçik bolýa?

— Syr anyklanyldy.

— Jenaýatçy kim?

— Ýaňky beýan edilen jentlmen.

— Kim-how, ol?

— Muny bilmek ap-aňsat. Bu ýeriň ýaşajylary onçakly köp däl.

Lestreyd kibitini gysdy:

— Çepbekeý, agsak jentlmen niredäk-ä diýip gözläp ýörer ýaly, men işsiz adam däl. Beýtsem, bütün Skotlend-Ýarda gülki borun.

— Ýagşy — diýip, Holms ynamly gürlädi. — Bu syry bilmegiňiz üçin zerurlyklaryň hemmesini öňüňizde goýdum. Sizden hiç zady gizlemedim, şol sebäpli-de, bu syrly jenaýaty özüňiz çözüp bilerdiňiz. Ine, geldik. Bolýa onda, hoş! Ugramazymdan öň saňa hat ýazyp galdyraryn.

Lestreyd bilen gapyň önünde hoşlaşyp, myhmanhanamyza haýdadyk. Ol ýerde bize örän tagamly nahar garaşyardy.

Öz pikirleri bilen gümra bolýan Holmsuň ýüzi agyr günde galan adamyň keşbini ýadyňa salýardy. Özem gürlän, dymýardy. Onsoň menem onuň pikirini bölmegi müwessa bilmedim.

Naharlanyp, stoluň üstüni ýygnaşdyryp bolanymyzdan soň, ol dil ýardy:

— Bäre gulak sal, Watson! Ine, şu oturgyja çök baky, onsoň özüme aýan bolan käbir zatlary aýdyp berýin. Dogrusy, näme etjegimi bilemok. Senden geňeş sorasam diýýän. Tütlediber. Men häzir başlaýan.

— Baş üstüne.

— Şeýle-e... bu işi öwrenip başlanymyz bäri, bizi ýaş Makkartiniň aýdan zatlarynyň ikisi iňkise goýdy, ýagny olar meni ýigidiň tarapyna geçiren bolsa, seni

garşy goýdy. Birinjisi, kakasynyň ogluny görmezden öň «Kou!» diýip gygymagy. Ikinjisi: merhumyň jan tabşyryarka alakany agzamagy. Bilýänmi näme, ol birnäçe söz aýdan ýalam welin, ogly diňe birini aňşyryp galypdyr. Biziň derňew işimiz şu iki zatdan başlanmagy gerek. Ýigidiň aýdanlarynyň hemmesi dogry diýip hasaplaly.

— «Kou» näme diýdigi?

— Megerem, ol ogluny çagyrmadyk borly, ony Bristolda diýip hasap edipdir. Ogly bu çagyryşy tötänden eşidip galýar. «Kou» diýen çagyryş bilen uly Makkarti öz sataşmaly adamyny çagyryýar. Bu söz Awstraliýada ulanylýar. Bu bolsa, Makkartiniň Boskom jülgesinde duşuşmaly adamynyň awstraliýalydygyny tassyklaýan anyk delil.

— Ýeri, onda alaka näme?

Şerlok Holms kisesinden bir bölek epinli kagyz çykardy-da, stoluň üstüne ýazdy.

— Bu Wiktoriýa ştatynyň kartasy. Muny dün Bristol telegramma iberip getirtim.

Holms şeýle diýip, kartaň bir bölegini eli bilen ýapdy:

— Oka!

— ARET¹ — diýip okadym.

— Indi näme? — diýip, ol elini göterdi.

— BALLARET.

— Örän dogry. Merhumyň jan bermeziniň öň ýany aýdan sözi hut şu bolmaly. Ogly welin, onuň soňky iki bognuny aňşyryp galypdyr. Kakasy ganhoryň adyny aýtmakçy bolupdyr. Diýmek — Ballaret.

— Bäh-bäh!

— Hiç hili şek-şübhesiz şeýle. Görýänmi, köp zatlar äşgär bolýar. Jenaýatçynyň kül reňk geýiminiň barlygy hem üçünji mesele. Şeýlelik bilen, netijeler jemlenilip, kül reňk palto geýen, haýsydyr bir Ballaret şäherinden bolan awstraliýaly peýda bolýar.

— Dogry aýdýaň!

— Galyberse-de, ol şu ýerlerde ýaşayan adam bolmaly, sebäbi diýeniňde, jülgäniň golaýynda ferma bilen mülkden başga zat ýok. Bu ýere ýat adamynyň gelmegi hem tasa geljek zat däl.

— Elbetde.

— Mundan başga-da, biziň bu günki barlagymyzyň netijelerini alyp göreli: men topragy degşirip-görüp, käbir ownuk-uşak maýdaja delilleri tapdym. Olar barada o tüki paňkelle Lestreyde aýdybam berdim. Şo sözler jenaýatçynyň kimligini anyklamaga ýeterlik diýseň-de boljak.

— Sen olary nädip tapdyň?

— Meň iş usulym özüňe mälüm-ä. Ol ähli ownuk delilleri gözden salmazlyga hem-de ony pugta öwrenmek-

lige esaslanýar.

— Onuň boýunyň uzynlygyny ädiminiň ep-eslidigine görä çakladyň oýdýaň. Aýakgabyňyň nähilidigi bolsa aýak yzýndan belli.

— Dogry, onuň aýakgaby örän üýtgeşik.

— Agsaklaýanyňyň nädip bildiň?

— Sag aýagyňyň yzlary çep aýagyňyňky ýaly anyk däl, öçügsi. Sag aýagyna az agram salýar, çünki agsaklaýar, ol çolak, bolmaly.

— Çepbekeyligini nädip bildiň?

— Hirurgyň aýdyp beren şikeslerinden özüňem elheder alypdyň. Zarba yzdan, çep tarapdan duýdansyz urlupdyr. Çepbekey adamdan başga kim şeýle urup biler? Ataly-ogul gepleşýärkä, ol hökman agajyň arkasynda gizlenip duran bolmaly. Ol hatda şol duran ýerinde temmäki hem tütedipdir. Men külünü tapdym. Dürli temmäkileriň külüne seredip, onuň nähilidiginden baş çykarýanyma-ha beletsin, onuňky hindi çilimi bolmaly. Çilim, temmäki meselesi bilen meşgullanyp, şybyk, sigar, papiros temmäkileriniň yüz kyrka ýakyn görmüşleriniň külleri hakda çaklaňja monografiýa-da ýazanymy özüň bilýän-ä. Çilimiň külünü tapamsoň, şo golaý-goltuma sermenip ýörşüme, onuň özüniň taşlanan ýerini-de tapdym. Ol Rotterdamda taýýarlanan hindi çilimi eken.

— Müşdük bilen çekenini näbildiň?

— Onuň çilimi ernine gysdyryp, çekenine-çekmähine üns berip gördüm. Görsem, müşdükde çekilipdir. Çilimiň uýy diş bilen üzülip taşlanylmadyr, kesilen ýeri welin nätekiz. Şonuň üçin onuň ýan pyçagy kütäk diýen netijä geldim.

— Holms! Sen jenaýatçynyň el-aýagyňy ýüpsüz baglapsyň, indi oňa gutulma ýok, bigünä ýigidiň ömrünü hem aman saklap, türmeden — bagtynyň ýatmagyndan halas edipsiň. Men seniň delilleriň nirä baryp direlýänini aňýan. Ganhoryň ady...

— Mister Jon Tener — diýip, hyzmatkär gapyny açyp, bir nätanys adamy otagymyza girmäge ündäp durşuna, geleniň ady bilen tanyşdyrды.

Ol diýseň daýaw adam eken. Agsaklap ýöreyşi, golyga ýan berip eglen bili, onuň tapdan düşendigidinden habar berýärdi. Ýöne şol bir wagtyň özünde-de polat suwy berlen ýaly ýüzi, daýaw el-aýaklary onuň ägirt güýçli adamdygyny aýdyp durdy. Gür sakgaly, çalaran saçy, gözlerine düşüp duran gaşlary oňa nähilidir bir geňsi haýbat, özüne göwnüýetijilik hem hökmürowan keşp berýärdi. Ýöne ýüzüniň görmüş weli kül reňk-goňrasdy, dodaklarydyr burnunda gögümtigräk tegmiller bardy. Ýeke gezek seredenden onuň haýsydyr bir agyr derde duçar bolanyňy aňmak mümkindi.

¹ Aret — iňlisçe «alaka» diýildi.

— Oturyň, diwana geçiň! — diýip, Holms mylaýymlyk bilen oňa ýer görkezdi. — Hatymy alypsyňyz öýdýän?

— Aldym. Derwezeban getirip berdi. Hatyňyzda abraý bolup ýörmezlik üçin, görüşäýsek diýen ekeniňiz.

— Eger kazyýetde çykyp geplesem, her hili gep-gürüňleriň ýüze çykmagy mümkin diýip çak edýän.

— Men saňa näme üçin gerek boldum?

Tener dostuma nazaryny dikdi. Onuň argyn gözlelerinde şeýlebir gahar ody lowlaýardy welin, hamana diýersiň, ol eýýäm ýaňky sowalynyň özi üçin ýakymly bolmadyk jogabyny alan ýalydy.

— Hawa — diýip, Holms dillendi-de, öz garaşy bilen jogap berýän ýaly oňa seretdi. — Şeýle. Maňa Makkarti bilen bagly bolan wakalaryň hemmesi mälim.

Goja elleri bilen ýüzüni tutup:

— Eý, Hudaý, özüň garaşyk et! — diýip gygyrdy. Soňra sözüni dowam etdi. — Men, barybir, ýigidiň heläk bolmagyna ýol bermezdim. Eger iş oturdaşlar kazyýetiniň göçme mejlisine çenli baryp ýeten bolsa, onda men olara hakykaty aýan ederdim.

— Bu sözleri eşidýänligime örän şat — diýip, Holms baş atdy.

— Eger gyzym bolmadyk bolsa, öňräk etegimiň daşyny dökerdim. Bu ýagdaý onuň göwün dünýäsini weýran etmegi mümkin. Ol meniň tussag edilmegime çydap bilmezdi.

— Işi tussagçylyga çenli alyp barmaňda-da bolar — diýip, Holms jogap berdi.

— Aý, ýog-a?

— Men resmi sülçi däl. Ynansaňyz, gyzyňyzyň çagyrmagy boýunça geldim. Men gyzyňyzyň nukdaý-nazary, islegi boýunça hereket edýän adam. Onsoňam özüňiz bilýäňiz, ýaş Makkartini azat etmek gerek.

— Bahym dünýäden gaýdarmykam diýýän — diýip, goja Tener hümrüdedi. — Köp ýyl bári süýjükeselim bar, dert azabyny çekýän. Bir aýdan köp ýaşajagyma lukmanyň-da ynamy ýok. Herhal, türmede ölenimden, öz öýümde ölenim ganymadrak.

Holms turup, stoluň ýanyna bardy-da, kagyz-galam aldy:

— Hemmesini bir başdan aýdyp beriň. Men ýazyşdyryp alayyn. Goluňyzy çekersiňiz. Watson şaýat bolar. Makkartini halas etmek üçin, seniň boýun almagyň juda zerur bolan ýagdaýynda ulanaryn. Eger zerurlygy bolmasa, işi muňa ýetirmerin.

— Bolýar — diýip, goja jogap berdi. — Göçme mejlise çenli ýaşajagym hem gümana. Şo sebäpli, bu meni hiç hili alada goýanok. Men Alisany, diňe Alisany bu agyr külpetden halas etmekçi boldum. Indi saňa hemmesini aýdyp bererin.

Bu zatlar gaty kän wagtdan bári dowam edip gelýän-

de bolsa, men hemmesini dessine gürrüň edip beribiljek. Sen merhum Makkartini tanaňok. Ynanyň, ol baryp ýatan melgundy! Men soňky ýigrimi ýylyň içinde onuň açsa — aýasynda, ýumsa — ýumrugundadym. Ol meniň durmuşymy dowzaha dönderdi.

Ilki size onuň eline nädip düşüşimi gürrüň edip bereýin. Bu altmyşynjy ýyllaryň başlarynda, altyn kânlerinde bolupdy. Men ol wagtlar hiç zatdan gypynç etmeýän, basan ýerimden ot çykýan, göwnügöçgünli ýigitdim. Ýaramaz adamlar sataşyp, soň içgä-de ýüz urdum. Meniň çäгимден ашык ýaly altynam çykmady. Onsoň ykmandalyk zerarly, siziň diliňiz bilen aýdylanda, ýol urýan garakça öwrülip gitdim. Biz alty adam bolup, bu-laşyk, wagşyýana durmuşy başdan geçirýädik. Wagtal-wagtal demir ýol menzillerine hüjüm edip, altyn kânlerine alyp barýan ýollarda arabalary saklaýardyk. Meni — Ballaretly Gara Jek diýip atlandyryýardylar. Meniň ýigitlerimi türmelerde heniz-henizlerem Ballaret talaňçylary diýip ýatlaýarmyşlar.

Bir gün sakçylaryň gözegçiligi astynda Ballaretden Melburna altyn ugradyldy. Biz bukuda garaşdyk. Altyny gorap gelýän sakçylar alty adam eken. Bizem altyny. Elhenç garpyşyk boldy. Ilkinji atyşykda dört adamy ýykdyk. Oljany ele salanymyzda bary-ýogy üç adam galypdy. Men tüpeňiň agzyny arabakeşiň maňlaýyna diredim. Şol adam — Makkartidi. Eý, Hudaý, onuň janyny jähenneme şol wagt ýollan bolsam gowy boljak eken. Ýöne, rehim edip öldürmedim. Ýogsam şol wagt ýüz keşbimi tanap galmak üçin, onuň kiçjik, gazaply gözlerini jikgerdýänini hem aňypdym. Biz altynlary ele salyp, baý bolup gitdik. Hiç zat bilmeýän kişi bolup, Angliýa gaýdyp geldik. Bu ýerde men meslekdeşlerim bilen ömürlük hoşlaşyp, asuda durmuş sürüp başladym.

Şol wagtlar satyljak bolup duran şu häzirki mülkümi satyn aldym. Öňki eden günälerimi ýuwmak üçin, birnäçe haýyr-yhsan işlerine ýardam berdim.

Öylendim. Arman, aýalym ýaş ýogaldy. Ondan maňa Alisa gyzym ýadygär galdy. Alisa bäbekliginden kiçjik eljagazlary bilen maňa dogry ýoly salgy berdi. Ýeke-ýalňyz umydym hem daýanç-mydarym şol boldy. Elgaraz, men agyr geçmişimden ebedilik ýüz öwürdim. Tä Makkartiniň eline düşýänçäm, ähli işlerim gül ýalydy.

...Bir gezek söwda-satyk işlerim bilen Rijent-Strite baramymda, Makkartä sataşsam nätjek?! Gün-güzerany erbet bolarly, geýimleri eleşandy, oda atsaň, tütejek däl.

«Ine-de, biz sataşdyk, Jek — diýip, ol elimden tutdy. — Indi ikimiz tä ölyänçäk aýrylyşmarys, bile bolarys. Men ýalňyz däl: oglum hem bar. Bilýänsiň, Angliýa ähli kanunlary pugta amal edýän döwlet. Onsoňam ähli ýerde polisiýa işgärleriniň bardygyny-da ýatdan çykarma — diýdi. Şeýdip, ol ogly bilen gelip mülkümiň gün-

batar tarapynda ornaşdy. Makkartilerden gutulmagyň hiç bir çäresini tapyp bilmedim, olar meniň ýerimde mugtuna ýaşaýardylar. Meniň ne dynçlygym galdy, ne-de ynjalygym... nirä barsam, onuň mekirlilik bilen ýyrşaryp duran ýüzi göz önümde häzirdi. Gyzym ulalyp ugransoň-a, ýagdaý hasda agyrlaşdy. Çünki onuň belläp geçişi ýaly, eger etmişlerimi gyzym eşidäýse, islendik kanunyň berjek jezasyndand-da agyr ýagdaýa sezewar boljaklygymy kemsiz aňýardy. Şonuň üçin göwni näme küýse — ýermi, jaýmy, pulmy, isledigiçe alýardy. Gitdigiçe ol hetdinden aşdy. Alisany sorap başlady. Bil-ýänizmi näme, gyzymy ogluna gelin etmek bilen, ähli baýlyklar özleriniňki bolar diýip göwün yüwürden bolmaly. Çünki meniň keselligim hemmä aýandy. Ýöne bu gezek men garyma galmaly boldum. Ol melgunyň nesli bilen meniň ganymyň goşulyşmagyny islemedim.

Men oň ogluny ýigrenýän diýib-ä biljek däl, ýöne her halda onuň damarlaryndan atasynyň gany akýanlygy ýeňsämi gatadýardy.

Şeýdip, garaz, pikirimden dänmedim, Makkarti bolmajyny bolup, maňa haýbat atyp ugrady.

Şo gezek ähli zat barada gepleşmek üçin jülgede duşşmaly bolduk. Şertleşen ýerimize barsam, ol ogly bilen gepleşip dur. Temmäkimi tütedip, ol ýeke galýança, agaçlaryň arasynda garaşdym. Ogly bilen jedelleşýän garry Makkartiniň gürrüňlerini diňledigimçe gaharym gelip, ganym gaýnap başlady. Muňa asla çydamak mümkin däl. Ylaýta-da, meniň ýagdaýymda.

Ol ogluny meniň gyzyma öýlenmäge mejbur etjek bolýardy, gyzymyň bu meselä garaýşy hakda-ha asla pikirem edenokdy, hamana diýersiň, ol haýsydyr bir ýeňilkele, ahlaksyz gyz barada gürrüň gidýän ýalydy. Şeýle adama ýygňan-ýygşyranymyň, iň erbedi-de, ýelden-günden gorap saklan gyzymyň lukma boljagy, meniň tas akylmy çasyrypdy.

«Bu elimi-dilimi baglap ýören nälet siňen gulpy külowram edenden gowsy ýok. Öňi-soňy men durmuşdan örki üzülen, ömri paýawlan adam. Häzirlikçe, az-kem gurbatyň bar-da bolsa, barybir, gutaran adamlygyňy bilip dursuň-a, pekge! Ýöne, at-abraýyň, gyzyň barada oýlanmaly?! Eger Makkartiniň dilini dişlemegi mejbur edip bilseň, şolaryň ikisini-de halas edýän».

Ine, şo wagt serimden şuna meňzeş sansyz-sajaksyz pikirleriň, bimöçber gahar-gazaplaryň at gamçylap geçenligini bilýän...

Men ony öldürdim, mister Holms. Ýagdaýyny tapsam, ýene bir gezek öldürerdim. Men uly günäli adam, ýöne azap-ejirlerden doly ömrüm, şo günälerimi ýuw-

sa gerek diýip umyt edýän. Şu çaka çenli diş gysyp, hemmesine çydap geldim, emma gyzymyň hem şol melgunyň girişine düşjegini bilenimde welin, takatym tükendi.

Oňa hiç hili nebsim agyrman, janyna haýpym gelmän, zäherli-zyýanly bir mahlugy öldüren ýaly edip öldürdim. Onuň gygyran sesine ogly ylgap geldi. Emma men eýýäm tokaýa çekilmäge ýetişipdim. Şeýle-de bolsa, elimden gaçyran paltomy alyp gaýtmak üçin, ýene ol ýere barmaga mejbur boldum... Bu diýýänlerimiň hemmesi hakykat, jentlmenler, bu hut şeýle boldy.

— Bolýa-da, men size näme diýeýin! — diýip, gojanyň görkezmelerine gol çekip otyrka, Holms hümrüdedi. — Megerem, biz bu işi kazyýete ýetirmeris diýip pikir edýän.

— Men size ynanyňan, jenap. Ýöne siz näme etmekçi bolýaňyz?

— Siziň kesellidigiňizi göz önünde tutup, hiç zat etmekçi däl. Özüňize mälum, siz uzaga çekmän kazyýetden has ýokarda jogap bermeli bolarsyňyz. Men bu tassyklamaňyzy özümde saklaryn. Eger ýaş Makkartini jeza höküm etjek bolsalar, ana, şonda ony peýdalanmaly bolar. Eger ol aklanaýsa, siziň dünýäde diri gezip ýörenligiňize-ýörmänligiňize garamazdan, Hudaýyň hiç bir bendesi bu syry bilmez, aýdanlaryňyzyň bary öz aramyzda galar.

— Beýle bolsa, hoş galyň! — diýip, garry şadyýanlyk bilen aýtdy. — Kazaň dolup, amanady tabşyrmaly pursadyň ýetse, meniň kalbyma nähili teselli bereniň barada oýlansaň, aňsat göz ýumarsyň!...

Ol sag aýagy agsaklaýanlygy sebäpli, mähnet göwresini titredip, howlukman otagdan çykyp gitdi.

Ep-esli wagt dymyşlykdan soň, Şerlok Holms başyny yrap, çalaja pyşyrdady:

— Eý, adam! Adam pahyr! Näme üçin bi pany dünýe biz ýaly ejiz biçäreleriň üstünden ýowuzlyk bilen gül-ýärkä?!

...Oturdaşlar kazyýetiniň göçme mejlisi, Holmsuň getiren köpsanly delillerine esaslanyp, Jeýms Makkartini aklady. Goja Tener şol duşuşygymyzdan soň ýedi aý töweregi ýaşap, dünýäden ötdi. Jeýms bilen Alisa geçmişi gabsap alan gara bulutlardan asyl-ha heder etmän, biri-birine gowşup, bagtyýar ýaşarlar diýmäge doly esas bar.

Terjime edenler
Atamyrat ATABAÝEW,
Gazakbaý ÝOLLYÝEW.